Resovia Sacra R. 14/15 (2007/2008), s. 5-21

Ks. Józef Błażej Łach

DEUTERONOMISTA HISTORYK I JEGO DZIEŁO W 1-2 KRÓLÓW W ŚWIETLE WSPÓŁCZESNYCH BADAŃ BIBLIJNYCH

Wprowadzenie

Współczesne badania biblijne dotyczące opus deuteronomicum w księgach biblijnych 1-2 Królów ukazują jego złożoność. Są one związane przynajmniej z potrójnymi głównymi opracowaniami tego dzieła, a mianowicie opracowaniem Deuteronomisty Historyka zwanego też Dziejopisarzem, opracowaniem Deuteronomisty Proroka i Prawnika[1]. Pierwsze opracowanie, które w skrócie oznaczamy syglem DtrH powstało najprawdopodobniej przed r. 587 p.n.e.[2] Drugie, oznaczone syglem DtrP powstawało najprawdopodobniej już od 550 r. p.n.e, w ostatnim 30-leciu VI stulecia zaczął pisać także Nomista(Prawnik),który jeszcze raz przeredagował te poprzednie dzieła DtrH i DtrP dodając własną ocenę prawną i moralną postaci występujących w 1-2 Krl[3].

Jakie zatem charakterystyczne cechy literacko-teologiczne w dziele DtrH zadecydowały o wyróżnieniu we współczesnych badaniach biblijnych osobnego dzieła Deuteronomisty –Historyka w 1-2 Krl?

---

[1] Zob. J.B. Łach, *Powstanie 1-2 Królów w świetle współczesnych badań biblijnych*, RS R. 13 (2006), s. 5-24.

[2] E. Würthwein, *Die Bücher der Könige.1.Kön.17-2 Kön.25*, Göttingen 1984, s. 489n.

[3] Por. tamże, s. 490n, a także: J.B. Łach, *Stary Testament o swoich największych postaciach*, Rzeszów 2002, s. 107.

1. Sposób prezentacji dziejów królewskich w 1-2 Królów

Do charakterystycznych cech narracji w dziele DtrH w 1-2 Krl odróżniających je od innych opracowań głównych redaktorów w tych Księgach (DtrP, DtrN) należy wymienić głównie schematyczny sposób w ujmowaniu dziejów królów zarówno w Judzie, jak i w Izraelu.

Wśród uczonych toczy się dyskusja, czy tego rodzaju schematyzm i odniesienia chronologiczne w dziele DtrH w jakiś sposób były uzależnione od wykorzystywanych źródeł[4], czy też wiązały się ze stylem literackim, wypracowanym najprawdopodobniej przez grupę czy szkołę dtr, w której DtrH tkwił korzeniami[5]. Na podstawie danych pozabiblijnych, jak odnaleziona w bibliotece Assurbanipala tzw. Historia synchroniczna dziejów Babilonii i Asyrii[6], a także odwoływanie się DtrH w 1-2 Krl w zakończeniu narracji o królach do źródeł[7], oraz przyjęcie tego schematu przez Kronikarza odnośnie królów Judy[8] może świadczyć, iż najprawdopodobniej stosowanie formuły synchronicznej i zestawienie lat panowania poszczególnych królów nie były pomysłem oryginalnym DtrH. Najprawdopodobniej znalazł je na istniejących osobnych listach królów Izraela i Judy , jak wynikałoby z różnych dzieł, do jakich odwoływał się DtrH prezentując poszczególnych władców w bratnich królestwach. Najwyżej musiał te dane sam zestawić i przedstawić synchronicznie. Najwięcej pracy włożył DtrH w tzw. oceny poszczególnych władców[9]. W sumie przedstawił schemat, w którym pewne elementy zwłaszcza historyczno-chronologiczne znalazł w źródłach, a inne stworzył sam.

Schematyzm DtrH najjaskrawiej uwidocznił się w Księgach Królów w przedstawieniu dziejów podzielonego królestwa Salomonowego tj. 1 Krl 12-2 Krl 17, chociaż da się go zauważyć już w 1 Krl 2,10-11 w formule zamykającej narrację o dziejach króla Dawida, jak również w 1 Krl 11,41-43,

---

[4] Zob. Sh. R. Bin-Nun, *Formulas from Royal Records*, VT 18 (1968), s. 414nn, por. J. Łach, *Dzieło deuteronomistyczne*, w: *Wstęp do Starego Testamentu*, red. S. Łach, Poznań 1973, s. 307; J.K. Pytel, *Księgi w opracowaniu deuteronomistycznym*, w: *Wstęp do Starego Testamentu*, red. L. Stachowiak, Poznań 1990, s. 200.

[5] R.D. Nelson, *The Double Redaction of the Deuteronomistic History*, (JSOTS 18) 1981, 32nn, n. Poglądy uczonych odnośnie chronologii: zob. niżej.

[6] Por. W. McKane, Księgi Królewskie, w: Słownik Wiedzy Biblijnej, red. B.M. Metzger, M.D. Coogan, Warszawa 1996 (dalej: SWB), s. 407.

[7] Por. tamże.

[8] Zob. 2 Krn 13,1-2; 24,1; 25,1-2; 27, 1-2; 28,1 itd.

[9] Por. E. Würthwein, *Die Bücher der Könige*, t. II, s. 505n.

gdzie w podobny sposób zakończył narrator DtrH opowiadania o Salomonie, do których pierwotnie należały tylko następujące perykopy z 1 Krl 4, 1-3. 5-7a. 9-19; 6,1*.37; 7,1; 8,1*. 2*. 3a. 4a*. 6*.12.13; 9,15.17b.19a*. 23;9,26-28; 10.16-20a. 28-29; 11,26-28.40[10].

Formuły wstępnej, stosowanej w narracjach o późniejszych władcach z Judy i z Izraela, brakuje w aktualnym kształcie opowiadań o dziejach Salomona w 1 Krl 1-11.

Nie pojawia się ta formuła introdukcyjna również przy królach Jeroboamie I i Jehu (1 Krl 12, 20nn; 2 Krl 10,28nn). Najprawdopodobniej została ona zastąpiona przez późniejsze, rozszerzające i introdukcyjne narracje o tych władcach (por. 1 Krl 1-2 Salomon; 12,1nn Jeroboam I; 2 Krl 10,28nn Jehu).

Charakterystycznej formuły końcowej, która występuje już przy Dawidzie (1 Krl 2,10-11) i Salomonie (1 Krl 11,41-43) brakuje przy późniejszych władcach, a mianowicie Joramie z Izraela (zob. 2 Krl 3,1-27) Ochozjaszu z Judy (2 Krl 23,31-35), Jehojakinie (2 Krl 24,8-17) i Sedecjaszu (2 Krl 24,18-25,7), królach z Judy, najprawdopodobniej ze względu na szczególne zakończenie ich życia przez zabójstwo lub deportację.

Przy królach Judy dane formuły dtr są szersze, bo obok danych synchronicznych, długości panowania i oceny rządów, podobnie jak przy narracjach o królach Izraela, obejmują nadto wiek króla w chwili objęcia przez niego rządów i imię matki. A zatem w schemacie stosowanym przez DtrH możemy wyróżnić następujące części:

	Królowie z Izraela	**Królowie z Judy**
Formuła introdukcyjna:	Dane synchroniczne, odnoszące rok wstąpienia na tron króla N. z Izraela do lat panowania monarchy bratniego królestwa tj. Judy/a/	Dane synchroniczne, odnoszące rok wstąpienia na tron króla N. z Judy do lat panowania monarchy bratniego królestwa tj. Izraela/a/
	Brak	Wiek króla w chwili wstąpienia na tron i objęcia przez niego rządów/b/
	Brak	Imię matki /b/
	Długość panowania/a/	Długość panowania /a/
	Krótka ocena DtrH	Krótka ocena DtrH

Poszczególne części w schemacie stosowanym przez DtrH

[10] Tamże.

a) formuła introdukcyjna (Proemium): Dane synchroniczne i lata panowania poszczególnych władców w 1-2 Krl (Chronologie)

Chronologie w 1-2 Krl niosą ze sobą podwójny problem. Najczęściej jedne z opisów 1-2 Krl są ujęte jedynie w relacji do dziejów bratniego królestwa, a niekiedy także w stosunku do historii biblijnego Wschodu. Teksty egipskie, Roczniki pochodzące od królów asyryjsko-babilońskich pozwalają owe fakty określić dokładniej czasowo.

Są nimi w tzw. chronologii absolutnej następujące daty:

r. 853 bitwa pod Karkar za czasów Achaba przeciwko Salmanasarowi III
r. 841 jako data, kiedy to Jehu złożył daninę ww władcy asyryjskiemu.
r. 722 jako upadek Samarii i królestwa Izraela (2 Krl 17,5)
r. 701 jako wyprawa Sennacheryba przeciwko Jerozolimie (2 Krl 18,1n)
r. 609/8 jako wyprawa Jozjasza przeciwko Neko pod Megiddo (2 Krl 23,28-30)
r. 605 Karkemisz (Salmanassar III pokonuje Achaba)
r. 598 Uprowadzenie Jehojakina przez Nabuchodonozora do Babilonii
r. 597-86 panowanie Sedecjasza
r. 561 uwolnienie Jehojakina (2 Krl 25,27-30)

Poza tymi datami i faktami istniej wiele zdarzeń w 1-2 Krl czasowo trudnych do określenia. Te trudności biorą się głównie z tego powodu, że w 1-2 Krl przy podawaniu dat rządów królów izraelskich i odwrotnie stosuje się tzw. chronologię względną. Polegała ona na tym, że rok wstąpienia na tron króla N. z Izraela odnoszono do lat panowania monarchy w bratnim królestwie Judy i odwrotnie. Nadto podawano przy królach Judy wiek władcy w chwili obejmowania przez niego władzy królewskiej. Oprócz tego zarówno przy królach Judy, jak i Izraela podawano długość panowania poszczególnych władców.

Można to schematycznie przedstawić następująco:

Królowie Izraela	**Królowie Judy**
„W roku panowania X króla N Judy, został N królem Izraela. X lat królował nad Izraelem”.	„W roku panowania X króla N Izraela został N królem Judy. Miał on x lat, gdy zaczął panować (b^{e}molkô). Królował X lat w Jerozolimie”.

Mimo tych dwóch przy królach Izraela, a nawet trzech dat przy monarchach z Judy trudno dokładnie w stosunku do chronologii absolutnej określić czas panowania poszczególnych władców z Izraela i z Judy (por. wyż).

Stąd biorą się różne opracowania chronologii biblijnej w 1-2 Krl. Przedstawiamy je w sposób schematyczny ujmując chronologię biblijną tych czasów wg V. Pavlosky – E. Vogt[11], wg E. Thiele[12]. Wg A. Jepsen – R. Hanhart[13], wg J. Bright[14] i wg K.T. Andersen[15].

Juda[16]	**Izrael**	**Vogt**	**Thiele**	**Jepsen**	**Bright**	**Anderse**
Śmierć Salomona	Jeroboam I	931	931	927	922	932/31
Roboam		931	930	926	922	
	(Szeszonk)	926	926n	922	918	
Abijjam/Abiasz		914	913	910	915	916/15
Asa		912	911n	908	913	914/13
	Nadab	910n	910n	907	901	911/10
	Basza	909n	909n	906	900	910/9
	(wojna)	895	895n			
	Ela	886n	886	883	877	887/86
	Zimri (7 dni)	885n	885n	–	876	886/85
	Omri (Tibni)	885n	885n	(882)	876	886/85
	Achab	874	874n	871	869	875/74
Jozafat*		873	873			874/73
	(Karkar)	853	853	853	853	853
Joram judzki* (Jehoram)		848	853	852	849	853/2
	Ochozjasz	853	853	852	850	854/53
	Joram izr.	852	852	851	849	853/52
Ochozjasz judzki		841	841	845	842	843/42
	Jehu	841	841	845	842	842/41
Atalia		841	841	845	842	842/41
	(Danina)	841	841	841	841	
Joasz		835	835	840	837	836/35
	Joachaz (Jehoaš)	813	814	818	815	815/814
Adad – Nnirai III w Asyrii		810-783				

[11] V. Pavlosky, E. Vogt. *Die Jahre der Koenige von Juda und Israel*, „Biblica" 45(1964), s. 321-347.

[12] E. Thiele, *The Mysterious Numbers of the Herbrew Kings: A reconstruction of the chronology of the Kingdoms of Israel and Judah*, Grand Rapids[2] 1965.

[13] A. Jepsen, R. Hanhart, *Untersuchungen zur israelitisch – jüdischen Chronologie*, Berlin 1964.

[14] J. Bright, *A History of Israel, Philadelphia*, Westminster, 1967, s. 164nn.

[15] K.T. Andersen, *Die Chronologie der Könige von Israel und Juda*, „Studia Theologica", 23(1969), s. 69-114.

[16] Złączone ze znakiem * imiona królów oznaczają ich współrządy, a z „n" następny rok.

	Joasz izr.	797	798	802	801	799/98
Amazjasz		796	797	801	800	797/96
	Jeroboam II*	782	782	787	786	784/83
Ozjasz/Azariasz (Uzzias)*		767	768	787	783	769/68
	Zachariasz	753	753	747	746	753/52
	Szallum	753	752	747	745	752/51
	Menachem	753	752	747	745	751/50
	Pekachiasz	742	742/41	737	738	
	Pekach*	739	752	735	745	742/41
Jotam*		739	750	756*	742	741/40
Achaz*		734	735	741	735	734/33
	Ozeasz	731	732	731	732	730/29
Ezechiasz		727	716	715 (?)	715	715/14
	(Salmanassar V)	723	723	723	723	723
	(Sargon)	722	722	722	722	722
	(Sennacheryb)	701	701	701	701	701
Menasses*		698	687	696	687	697/96
Amon		643	643	641	642	642/41
Jozjasz		640	641	639	640	640/39
Jozjasz (3 mies.) (Jehoahaz)		609	609	609	609	609/08
Jojakim (Jehojaqim)		609	609	608	609	609/08
(Karkemisz)		605	605	605	605	605
Jojakin (Jehojakin)		598	598	598	598	598/97
Sedecjasz (Mattaniasz)		597-86	597-86	597-86	597-86!	598/97-587/86

Trudności i różnice w oznaczeniu chronologii pomiędzy różnymi uczonymi biorą się z różnic istniejących w Biblii oraz rozmaitych Kryteriów w przedstawianiu chronologii w 1-2 Krl.

Wg 2 Krl 15,30 Ozeasz rozpoczął panowanie w 20 roku rządów Jotama, który sprawował władzę tylko 16 lat (por. 2 Krl 15,33). W świetle zaś 2 Krl 16,2 miał 20 lat gdy wstępował na tron; a rządził przez lat 16, co daje w sumie 36 lat. W 2 Krl 18,2 podano, że Ezechiasz, jego syn, miał 25 lat, gdy zmarł mu ojciec. Wydaje się to być błędem, ponieważ musiałby mieć 11 lat, gdy narodziłby się mu syn. Podobne niedokładności istnieją w wypadku Jorama, króla izraelskiego (zob. 2 Krl 1,17 por. 2 Krl 3,1).

W chronologii biblijnej nie zawsze jednakowo podawano liczby lat rządów. Zdarzało się, że rok, w którym umierał poprzednik wliczano do liczby lat następcy, a nawet ten rok liczono zarówno poprzednikowi jak i następcy.

Stąd biorą się różnice jedno – czy dwuletnie pomiędzy początkiem rządów, jednego władcy, a także przy dokładnym określeniu ich końca.

Niekiedy zachodził wypadek współrządów. Najprawdopodobniej miało to miejsce już za rządów króla Salomona (1 Krl 11). Także Jotam rządził już za życia Ozjasza (por. 2 Krl 15,1-7; 2 Krn 26,21). Przy królach z Judy w VIII stuleciu suma lat królowania od Amazjasza do Ezechiasza posiada nadwyżkę o ok. 36/37 lat w stosunku do chronologii absolutnej (=Asyria i inne kraje) i synchronicznej z latami rządów królów w Izraelu. Zliczenie lat w TM od schizmy do końca panowania Achaba (1 Krl 16,29-22,40) daje liczbę 80 lat przy królach Izraela, zaś 84 lata przy królach Judy. Porównując dalej dane chronologiczne w 1-2 Krl mamy od początku schizmy aż do śmierci Ochozjasza według dat podawanych przy władcach judzkich w sumie 95 lat, a przy władcach izraelskich w tym samym okresie sumę 98 lat, a licząc te daty wg chronologii asyryjskiej tylko 87 lat. Zaś od śmierci Ochozjasza i Jorama do upadku Samarii minęłoby wg dat podawanych przy królach judzkich aż 165 lat, wg długości lat przy panowaniu monarchów izraelskich tylko 143 lata, a jeszcze mniej lat obejmuje ten okres wg źródeł asyryjskich, bo tylko 120 lat. Stąd A. Jepsen[17] przyjął, że Azariasz (Ozjasz) 14, Jotam 16, a Achaz 6 lat byli współregentami za panowania ich ojców.

Natomiast K.T. Anderson[18] uważał, że liczby określające długość królowania poszczególnych władców zostały pozmieniane w ciągu lat i odnośnie lat królowania w/w władców Judy wprowadził ów badacz następujące korekty, a mianowicie dla Azariasza (Ozjasza) 29 (zamiast 52), Jotama 8 (zamiast 16), Achaza 20 (zamiast 16) i Ezechiasza 19 (zamiast 29).

Trudności w ustaleniu chronologii rządów królów Judy i Izraela biorą się również stąd, iż często w TH Biblii zachodzą różne pomyłki związane najczęściej niejednakowym sposobom pisania liczb lub wynikały także niekiedy z błędów skrybów i kopistów. Świadczą o tym już najstarsze przekłady Biblii, zwłaszcza LXX[19].

Nadto w 1-2 Krl spotykamy się z różnymi systemami podawania dat tj. lat, miesięcy i dni.

I tak w pierwszych dwóch rozdziałach 1 Krl w tzw. Epilogu Kroniki następstwa na tronie Dawida (1 Krl 1-2; por. 2 Sm 9-20) pojawiła się raczej ogólna datacja DtrH o panowaniu Dawida, iż był on królem 40 lat, w tym

[17] A. Jepsen, *Zur Chronologie der Könige von Israel und Juda*, s. 38.

[18] K.T. Anderson, *Die Chronologie der Könige von Israel und Juda*, s. 69-114.

[19] Zob. *Krytyka tekstu Biblia Hebraica Stuttgartensia*, Sefer m/e/lakim, Liber Regum, opr. A. Jepsen, Stuttgart 1974 ad loc. (dalej: BHS).

Hebronie siedem lat, a w Jerozolimie 33 lata (1 Krl 2,11). Najprawdopodobniej ogólnie także DtrH ujął czas panowania Salomona (1 Krl 11,42) i innych królów (por. w 1 Krl 14,20: Jeroboama; w 1 Krl 15,2: Abijji: w 1 Krl 15,10: Asy itd.).

Nieco inny charakter ma szczegół chronologiczny 1 Krl 6,1a,α ujmujący początek budowy świątyni na rok 480 po wyjściu synów Izraela z Egiptu. Najprawdopodobniej ujawnił się w tej chronologii wpływ z pism kapłańskich (por. Wj 16,1; 19,1; Lb 1,1/P/). Przedstawiano w nich ważniejsze wydarzenia z historii Narodu Wybranego i liczono je od Exodusu z Egiptu. Wg G. Hentschel[20], w tej datacji jednak jakiś późno-dtr redaktor (DtrL) ewita(?) pomylił się o około 200 lat, gdyż według tzw. absolutnej chronologii wyjście Izraelitów z Egiptu nastąpiło w latach 1250-1230 (?), a początek budowy świątyni przypadał na rok 960 przed Chrystusem. Wg Józefa Flawiusza był to jednak r. 968 przed Chrystusem[21].

Po podziale królestwa po Salomonie w 1 Krl 12,1n uwzględnia się już w chronologii królów nie tylko rok panowania Salomona i jego następców (1 Krl 15,9) Roboama, króla Judy (1 Krl 14,21n) lecz także zestawia się je z latami królów Izraela (1 Krl 15,25. 33; 16,8 itd.).

Trudności w ustaleniu tzw. chronologii absolutnej na podstawie datacji synchronicznej królów Judy z królami Izraela i odwrotnie są przy niektórych królach związane także z podwójnym kalendarzem izraelskim i mezopotamskim, oraz zachodzącym niekiedy tzw. systemem predatacji i postdatacji.

Stary kalendarz izraelski był stosowany jeszcze w II połowie VIII stulecia. Wg tego kalendarza rok rozpoczynał się w jesieni wraz ze świętem Namiotów. Wydarzenia w ciągu tego roku nawet przy jego końcu łączono w całości z poprzednim rokiem i określano go jako pierwszy rok rządów danego króla, chociaż trwałby on tylko kilka dni. Np. w 1 Krl 15, 25.33, gdzie Basza obejmuje tron w drugim roku Nadaba. Czas między zdetronizowaniem, a kończącym go świętem Nowego Roku liczono jako pierwszy rok uzurpatora. Stąd w tej tzw. predatacji, rok, w którym następuje zmiana władców został podwójnie policzony, a więc jako pełny ostatni rok odchodzącego króla i jako pierwszy następującego po nim władcy.

Drugi kalendarz tzw. mezopotamski wszedł w życie, gdy w Izraelu, rządził Menachem (2 Krl 15,17nn) i gdy Królestwo Północne zostało podporządkowane Asyrii (722 r. przed Chr.), a w Judzie dopiero za Achaza (2 Krl 16), gdy ów król poprosił „wielkiego króla" Asyrii o pomoc (ok. 734-729 przed Chrystusem).

[20] G. Hentschel, *1-2 Könige*, Leipzig 1985, s. 43.

[21] J. Flawiusz, *Contra Ap.1,18*; por. tenże, *Ant. 8,3,1*.

W tym kalendarzu święto Nowego Roku przypadało wraz z świętem Paschy w miesiącu Nisan (marzec/kwiecień). Poza tym czas między intronizacją, a pierwszym świętem Nowego Roku określano jako „początek rządów" (zob. Jr 26,1). Pierwszy rok rządów liczono dopiero po święcie Nowego Roku, czyli po Święcie Paschy, chociaż rządy danego króla z Judy czy z Izraela mogły rozpocząć się wcześniej. Był to tylko „początek rządów", a nie pierwszy rok, jak w poprzednim kalendarzu izraelskim[22]. Pierwszy rok panowania Jehojakima także rozpoczynał się i był liczony jako pierwszy dopiero po miesiącu Nisan /marzec/ kwiecień/ r. 608 przed Chrystusem, chociaż ów król już wcześniej w jesieni poprzedniego roku wstąpił na tron (2 Krl 23,36). Tutaj więc mamy do czynienia z tzw. postdatacją w chronologii.

Mimo tych wiadomości o dwóch kalendarzach izraelskim i mezopotamskim i tzw. systemie pre- i postdatacji w chronologii 1-2 Krl i ich uwzględnieniu w obliczaniu dat pozostają w 1-2 Krl pewne niewyjaśnione miejsca.

I tak wg 1 Krl 16,29b Achab powinien panować 22 lata. Ta informacja chronologiczna nie współbrzmi z notą w 1 Krl 16,29a. Nadto czwarty rok Achaba został uznany w 1 Krl 22,41 jako 1 rok Jozafata. I gdy teraz 17 rok Jozafata jest równocześnie rokiem śmierci Achaba (1 Krl 22,52), to nie mógł Achab dłużej panować jak 20 lat. Przy takich i podobnych trudnościach przychodzą z pomocą w ustaleniu dat dane pozabiblijne z Asyrii, z Babilonii i innych państw ościennych[23].

Na podstawie najnowszych badań literackich E. Würthwein[24] trudności w ustaleniu chronologii królów biorą się i stąd, że lata panowania królów judzkich zostały później tak opracowane, aby od 4 roku panowania Salomona tj. od początku budowy świątyni aż do końca niewoli babilońskiej w sumie liczyły one 480 lat. Zauważył te sprawę po raz pierwszy J. Wellhausen[25], który licząc czas panowania wszystkich królów z Judy od początku budowy świątyni do ostatniego króla Sedecjasza otrzymał sumę 430 lat. Dodając 50 lat na czas niewoli uzyskał tę samą sumę lat, którą podano w 1 Krl 6,1a jako czas od Exodusu Izraelitów z Egiptu do rozpoczęcia budowy świątyni. E. Würthwein[26] stawia w związku z tym problemem chronologicznym pytanie: Czy był to tylko przypadek, czy raczej zamierzo-

[22] Por. wyż. zob. także: T. Brzegowy, *Chronologia epoki królewskiej*, w: *Wielkość i upadek (Księgi Królewskie). Wprowadzenie w myśl i wezwanie Ksiąg biblijnych*, red. J. Frankowski, t. II, Warszawa 2006, s. 174-181.

[23] Por. niżej.

[24] E. Würthwein, *Die Bücher der Könige*, s. 491.

[25] J. Wellhausen, *Komposition des Nexateuchs und der historischen Bücher des AT*, Berlin 1899.

[26] Tamże.

ne działanie? Przyjmując ów komentator teraz, że nota w 1 Krl 6,1 jest postdtr[27] uważa, że wszystkie lata panowań królów judzkich zostały skorygowane i przeredagowane w okresie późniejszym w świetle tej daty z 1 Krl 6,1aα podobnie jak w tradycji P niektóre liczby np. w Pwt 1,3 i Joz 14,10.

W synchronicznym przedstawieniu wszystkich królów z Judy i z Izraela chciał DtrH dać świadectwo, iż mimo „grzechu Jeroboama" istniała ciągle świadomość o wspólnej przynależności dwóch królestw Izraela i Judy do „domu Dawidowego" chociaż w Izraelu nie panowali królowie wywodzący się z dynastii Dawidowej. W dziele Kronikarza i w późniejszym judaizmie bardziej rygorystycznie potraktowano królów z Izraela. Nie poświęcono im w 1-2 Krn żadnej wzmianki.

b) Wiek władców przy obejmowaniu tronu i imiona matek przy królach Judy

Redaktor DtrH przy prezentacji dziejów podzielonych królestw Judy i Izraela przedstawił najpierw kilku królów z Izraela, a później cofał się i omawiał synchronicznie dzieje kilku władców z Judy, posuwając się dalej w czasie, niż to obejmował okres poprzednio opisany. Nadto w części introdukcyjnej przy schemacie z królami z Judy, obok danych synchronicznych i długości panowania, podawał on wiek króla w chwili wstąpienia na tron i objęcia rządów oraz imię matki – g^{e}birā/h/[28]. Te dane były bardzo ważne, ponieważ oficjalne rozpoczęcie królowania syna, łączyło się wg prawa państwowego w Judzie z wyniesieniem matki i jej uczestnictwo w specjalnym urzędzie matki – królowej. Braki tych informacji przy królach z Izraela mogły wynikać z absencji danych źródłowych, gdyż na dziewiętnastu królów z Izraela aż dziewięciu nie legitymowało się pochodzeniem z rodziny królewskiej. Nadto przy przejmowaniu władzy siłą uzurpatorzy władzy królewskiej oddalali daleko wszelkie przejawy jej ograniczenia, a takie były najprawdopodobniej związane z urzędem matki – królowej. Przy władcach krótko panujących, jak Szallum (1 miesiąc), Zimri: (siedem dni), redaktor DtrH nie umieścił ww. danych, ponieważ nie zostały one najprawdopodobniej odnotowane w dostępnych mu źródłach. W związku z tym E. Wüthwein[29]

[27] Tamże, s. 491, przyp. 13.

[28] Zob. J.B. Łach, *Księgi 1-2 Królów. Wstęp historyczno-krytyczny – Przekład z oryginału – Komentarz – Ekskursy* (PŚST), t. IV, cz. 2, Poznań 2007, s. 597-601 zwł. zestawienie na s. 602.

[29] E. Wüthwein, *Die Bücher der Könige,* s. 492.

występuje przeciwko twierdzeniu S. Timm[30], który uważał, iż opuszczenie tych danych przy królach z Izraela oznaczało ich gorsze potraktowanie w stosunku do królów z Judy.

2. Oceny deuteronomistyczne królów w dziele DtrH

W największym stopniu charakter deuteronomistyczny i pochodzenie DtrH z tych kręgów dtr przejawiło się w ocenach poszczególnych władców w schemacie, jaki zastosowano w przedstawieniu panoramy dziejów królestw Izraela i Judy po śmierci Salomona i w powstałej wtedy schizmie. Ocena, jaką zastosował DtrH po wydarzeniach, jakie przedstawił w 1 Krl 12,26nn o wprowadzeniu kultu bałwochwalczego w Bet-El i w Dan odnośnie królów z Izraela, jest prosta i jednorodna. Nazwał ją DtrH krótko „grzechem /grzechami[31] Jeroboama" (1 Krl 12,30a) 15,26.34; 16,19 itd.). Występuje ona 20 razy w 1-2 Krl prawie przy wszystkich królach Izraela. Brakuje ich tylko przy krótko panujących władcach w Izraelu, a mianowicie królach Eli (1 Krl 16,8) i Szallumie (2 Krl 15,13), jak i przy ostatnim władcy w Samarii Ozeaszu (2 Krl 17,1nn). To trwanie w „grzechu Jeroboama" królów z Izraela wg oceny jerozolimskich pisarzy i ich dtr spojrzenia doprowadziło ten kraj do „wielkiego grzechu" (2 Krl 17,21b). Izraelici naśladując „grzech Jeroboama" i nie odstępując od niego zasłużyli na odrzucenie od Jahwe (por. 2 Krl 17,20-23a).

Przy królach z Judy pojawia się zróżnicowany zależnie od czynów pozytywny albo negatywny osąd. Uzależniony jest on od normy podstawowej, jaką są wskazania Jahwe. Zwrot: „N. czynił to, co jest słuszne w oczach Jahwe" został zastosowany w stosunku do tych władców z Judy, o których DtrH chce dać świadectwo, iż byli oni posłuszni przykazaniom Jahwe. Wg prawa dtr (por. np. Pwt 13,19) być posłusznym przykazaniom Jahwe było na równi postawione z „czynić, co jest słuszne w oczach Jahwe". Przy czym było to już także u DtrH połączone z dtr prawem o czystości i jedności kultu. Każdy jednak król bywał oceniany w tym względzie osobiście.

[30] S. Timm, *Die Dynastie Omri,* s. 20.

[31] Niektórzy uczeni czytają tę lekcję w l.mn. za K^{e}tib TM. Występuje ona także w LXX i Targ Jonatana: zob. A. Sperber, *The Bible in Aramaic*, t. II: *The Former Prophets According to Targum Jonathan*, Leiden 1959. Przeciwko l.mn. w tym sformułowaniu występują: M. Noth, *Könige*, s. 325 i H. Weipert, *Die deuteronomistischen Beurteilungen der Könige von Israel und Juda und das Problem der Redaktion der Königsbüeher*, „Biblica" 53(1972), s. 326.

Stąd przy władcach z Judy nawet ocenianych pozytywnie przez DtrH pojawia się dodatek typowy dla późniejszego redaktora DtrN tych Ksiąg, a mianowicie, iż „lud w dalszym ciągu składał ofiary na wyżynach". Historycznie tego rodzaju ograniczenia przed niewolą wydają się być zastosowaniem prawa późniejszego do epoki wcześniejszej, w której jeszcze nie obowiązywało prawo o jedności kultu . Niemniej jednak DtrH zastosował je nawet odnośnie tych władców Judy, których ocenił ww tekście pozytywnie (np. 1 Krl 15,14; 22,44 itd.) Po Jozjaszu jednak żaden z władców Judy nie został oceniony pozytywnie, stąd DtrH nie zastosował tego dodatku ograniczającego pozytywny obraz tych władców. Historycznie jednak nie był to prawdziwy obraz ówczesnej rzeczywistości ponieważ dobrze ocenieni królowie Ezechiasz i Jozjasz w późniejszej redakcji DtrN byli zmuszeni do usuwania kultu na wyżynach (por. 2 Krl 18,4; 23,4nn), co byłoby świadectwem, iż ów kult istniał także w późniejszym czasie nawet po reformie Jozjasza[32]. W związku z tym powstaje pytanie, jakimi kryteriami kierował się DtrH oceniając jednych królów negatywnie, a innych pozytywnie? Jakie racje historyczne przemawiały za wystawieniem pozytywnej, albo negatywnej oceny?

Wg E. Würthweina[33] w ocenie pozytywnej albo negatywnej królów z Judy decydujący wpływ na DtrH miało głównie korzystne albo niekorzystne położenie polityczne Judy w czasach poszczególnych władców.

I tak dwóch pierwszych władców z Judy zostało ocenionych negatywnie, ponieważ „trwała wojna między Roboamem a Jeroboamem (1 Krl 14,30), a także między Abijjamem (15,8) z Judy i Jeroboamem z Izraela." Przeciwnie zaś Asa (15,9-24) i Jozafat (22,41-51) tj. następni władcy z Judy zostali ocenieni pozytywnie, ponieważ pierwszy z nich przez mądrą politykę doprowadził do wycofania się Baszy, króla z Izraela z terytoriów Judy (15,22), a drugi podpisał układ pokojowy i ustalił granice Judy z Izraelem (22,41nn). Ten pakt został umocniony przez małżeństwo judejskiego księcia Jorama z izraelską córką królewską Atalią.

Następni władcy Judy Ochozjasz i Joram zostali negatywnie ocenieni, ponieważ wpłynął na to fakt spokrewnienia ich z domem Achaba (22,53; 2 Krl 8,18). Stąd przy ocenie władców nie tylko z Izraela, ale także z Judy pojawia się przy ocenie królów obok zwrotu „grzech Jeroboama" także określenie „grzech Achaba" (1 Krl 16,31n; 22 53n itd.)

Na tę negatywną ocenę wpłynęło to, że w owym czasie królestwo Judy znalazło się w stosunkach jakby wasala w relacjach do Izraela, a nadto

[32] Zob. Komentarz ad loc.

[33] E. Würthwein, *Die Bücher der Könige*, s. 493nn.

Edom w czasach Jorama z Judy odpadł od tego królestwa, uniezależniając się (2 Krl 8,20). Królowie Joasz (12,1nn), Amazjasz (14,1nn), Azariasz (15,32nn) zostali ocenieni pozytywnie. Wpłynął na to pokój, jakim cieszyło się królestwo Judy za tych władców. Za Amazjasza Juda odniosła zwycięstwo nad Edomem (14,7)[34] i poprzez rozwój handlu w tym rejonie przyczyniła się do wzrostu dobrobytu w kraju. Królestwo Północne za panowania w tym czasie dynastii Jehu uwikłało się w walki z Aramejczykami, a także było nękane przez wyprawy asyryjskie na Zachodzie[35].

W 2 Krl 16, 1nn negatywną ocenę otrzymał także król Achaz. Została ona sformułowana łagodniej, ponieważ DtrH w miejsce dtr zwrotu „N. czynił, co jest złe w oczach Jahwe" użył łagodniejszego sformułowania, a mianowicie, iż „N. nie czynił tego, co jest słuszne w oczach Jahwe, lecz postępował drogą królów izraelskich" (16,2b-3a). Późniejsi redaktorzy (DtrN) dodali inne grzechy Achazowi[36]. Dla DtrH podstawowym wydarzeniem do oceny tego króla było podporządkowanie Judy Asyrii. Ezechiasz (18,1nn) w przeciwieństwie do swego ojca Achaza został oceniony pozytywnie, ponieważ „zbuntował się on przeciwko królowi Asyrii i nie był mu poddany." (18,7b). Miał on także osiągnięcia w walce z Filistynami (18,8; por. niżej). DtrH wspominając o płaceniu haraczu przez Ezechiasza odczytał go jako chęć uratowania niezależności Judy od Asyrii (18,13nn). Upokorzenia i niepowodzenia w walce z Asyrią o niezależność swego królestwa zostały jednak pominięte przez DtrH. Odżyły one na nowo jako wspomnienie po kilku dziesięcioleciach w późniejszej redakcji (por. 18,17-19,37 i Kom. ad. loc.)

Następca Ezechiasza, Manasses (21,1nn) został oceniony negatywnie, ponieważ w swym długoletnim panowaniu, nauczony przykrymi doświadczeniami w stawianiu oporu Asyrii w czasie panowania swego ojca[37], spokojnie podporządkował się hegemonii Asyrii płacąc regularnie haracz, uczestnicząc w pracach budowlanych przy asyryjskiej stolicy i utrzymując kontygenty wojska asyryjskiego dla wypraw przeciwko Egiptowi.

Także Amon, syn Manassesa został oceniony negatywnie (21,19-26), ponieważ zachowywał się podobnie, jak jego ojciec, a nadto został zamordowany na skutek spisku.

---

[34] Opowiadanie o niepowodzeniach Judy pod Bet – Szemesz w 2 Krl 14,8-14 należy łączyć z izraelskim punktem spojrzenia na tę wyprawę (por. niżej).

[35] Późniejszy redaktor (DtrN) włączył w 2 Krl 15,37 notę, iż walki z Aramejczykami rozpoczęły się w Judzie za Jotama.

[36] Por. niżej.

[37] Por. Wstęp hist.-kryt., w: J.B. Łach, *Księgi 1-2 Królów*, s. 83n.

Jozjasz (22,1nn) zaś otrzymał pozytywną ocenę, ponieważ wykorzystał czas swego panowania, aby zrzucić jarzmo zależności od Asyrii[38]. Wyrazem tego było m.in. usunięcie kultu asyryjskiego w świątyni (23,11n) i wstrzymanie płacenia haraczu na rzecz Asyrii. Wyprawa Jozjasza przeciwko faraonowi służyła również temu celowi, aby ratować swą niezawisłość od Egiptu i od Babilonii (por. niżej).

Ostatni królowie z Judy, a mianowicie: Joachaz (trzy miesiące; 23,31nn), Jojakim (23,36nn), Jehojakin (trzy miesiące; 24,8nn) i Sedecjasz (24,18nn) otrzymali wszyscy negatywną ocenę. Joachaz musiał udać się do Egiptu, a Jehojakin został uprowadzony do Babilonii. Sedecjasz zaś stanął po stronie babilońskiej hegemonii, co skończyło się dla niego tragicznie. Ze strony Judejczyków został zamordowany (por. niżej).

Tak więc w ocenie królów Judy przez DtrH polityczny i religijny punkt widzenia został ze sobą ściśle połączony zwłaszcza w ocenach władców. Zgodnie z tymi założeniami DtrH uczył i uczy „że należy czynić to. co słuszne jest w oczach Bożych".

3. Formuły końcowe w dziele DtrH. Epilogi

W formułach końcowych w dziele DtrH można wyróżnić kilka stałych elementów. Najpierw DtrH odwoływał się odnośnie do pozostałych informacji o królach do „Księgi dziejów królów Judy" albo „Izraela" a w zakończeniu dziejów króla Salomona do „Księgi Dziejów Salomona" (1 Krl 11,41)[39]. Następnie podawał on noty o śmierci odchodzącego króla i o miejscu jego pochowania.

Noty o śmierci musiały być często nieco inne, zwłaszcza wtedy gdy koniec króla był związany z przemocą, puczem lub innym tragicznym wydarzeniem. Przy niektórych judejskich królach podano dodatkowo obok formuły „I spoczął N., ze swymi praojcami" dodatek w formie frazy: „i pochowano go obok praojców (drugi raz) w Mieście Dawidowym" (por. np. 2 Krl 8,23n). Ten dodatek miał wskazać na to, ze dynastia królów Judy była związana z tym miastem.

Na końcu podawał DtrH imię następcy, jeśli potomek zmarłego króla lub należący do domu królewskiego zostawał królem na jego miejsce.

W niektórych wypadkach oprócz tego dołączono godne wzmianki wydarzenia. Np. przy dwóch pierwszych judejskich królach po podziale króle-

[38] Od późniejszego redaktora dtr (DtrN) został ów władca oceniony najbardziej pozytywnie, spośród wszystkich królów, a nawet został gloryfikowany (por. niżej).

[39] Por. wyż.

stwa Salomona podano, że w tym czasie między nimi, a królami z Izraela trwała wojna (por. wyż.).

Przy dziejach króla Achaba dodano zaś notę o szczególnie wyróżniającej się budowli, a mianowicie o pałacu z kości słoniowej i o innych budowlanych osiągnięciach tego władcy (1 Krl 22,39). Przy Ezechiaszu zaś wspomniano o tunelu Sziloah i pracach związanych z doprowadzeniem wody do miasta oraz powstaniem akweduktu (2 Krl 20,20).

Podsumowanie

W sumie powstało dzieło DtrH, które w sposób prosty i schematyczny oraz łatwy do przyswojenia przekazywało panoramę dziejów 40 władców a mianowicie dwóch przed schizmą tj. epilog dziejów Dawida (2,10-11) i Salomona (por. wyż.), a także dzieje 38 władców z Judy i z Izraela (19 z Judy, a 19 z Izraela)[40]. Możemy je ująć w następujący schemat:

Dzieło DtrH w 1-2 Krl (schemat):

<table>
<tr><td colspan="2">Dawid /tylko epilog 1 Krl 2,10-11/</td></tr>
<tr><td colspan="2">Salomon /Brak formuły introdukcyjnej/ 1 Krl 4,1-3,5-7a,8-19; 6,1*,37; 7,1; 8,1*. 2*,3a. 4a*. 6*. 12-13; 9,15. 17b. 18. 19a*. 23; 9,26*. 27-28; 10,16-20a. 28-29; 11,26 (27-28). 40-43</td></tr>
<tr><td colspan="2">Schizma:</td></tr>
<tr><td>Królowie Judy:</td><td>Królowie Izraela:</td></tr>
<tr><td></td><td>I. Dynastia Jeroboama I:
1. Jeroboam I /brak formuły introdukcyjnej/ 1 Krl 12,2.20a*.25-30a; 14,19-20</td></tr>
<tr><td>1. Roboam: 1 Krl 14,21*.22a.25-26.29-31
2. Abijjam: 1 Krl 15,1-3a.7-8
3. Asa: 1 Krl 15,9-11a.14.16-24</td><td></td></tr>
<tr><td></td><td>2. Nadab: 1 Krl 15,25-28*.31
II. Dynastia Baszy:
3. Basza 1 Krl 15,33-34; 16,5-6
4. Ela 1 krl 16,8-10.14
5. Zimri: 1 krl 16,15-18.20
III. Dynastia Omriego:
6. Omri: 1 krl 16,21-23.25-28
7. Achab: 1 Krl 16,29-31; 22,39-40</td></tr>
</table>

[40] Później DtrN włączył w panoramę dziejów królów z Judy także opowiadania o Atalii. (zob. 2 Krl 11). Wg E. Würthweina, *Die Bücher der Könige*, ad loc., w narracji 11,1-20 pierwszorzędną osobą nie jest Atalia, lecz Joasz. Stąd całe opowiadanie nie dotyczy głównie obalenia królowej Atalii, lecz przedstawiono w nim jako podstawowy problem trwanie dynastii dawidowej w Jerozolimie, mimo mocnych usiłowań jej przerwania ze strony Atalii.

4. Jozofat: 1 Krl 22,41-46.51	
	8. Ochozjasz: 1 Krl 22,52-54b; 2 Krl 1,1.18 9. Jehoram /Joram: 2 Krl 3,1-3 / Brakuje epilogu o tym królu ze względu na później włożone opowiadanie o Jehu./
5. Jehoram/Joram: 2 Krl 8,16-18.20.23-24 (21-22)[41] Ochozjasz : 2 Krl 8,25-27a /Brak epilogu, ponieważ włączono w to miejsce opowiadania o Jehu/	
	IV. Dynastia Jehu: 10. Jehu: /Brak formuły introdukcyjnej ; ze względu na obecne dziś inne opowiadania. Dziś z dzieła DtrH w 2 Krl posiadamy tylko epilog, a mianowicie 10,34-36
7. Joasz: 2 Krl 12,1-3a.4.18-19*20-22	
	11. Jehoachaz /Joachaz: 2 Krl 13,1-2.8. 12. Jehoasz/ Joasz: 2 Krl 13,10-11.24-25a; 14,15-16/ Epilog/ 13. Jeroboam II: 2 Krl 14,23-24.28-29
8. Amazjasz: 2 Krl 14,1-2.3*-5.18-21 9. Azariasz /Ozjasz: 2 Krl 15,1-11	
	14. Zachariasz:2 Krl 15,8-11 15. Szallum: 2 Krl 15,13-15 /16/ V. Dynastia Menachema: 16. Menachem: 2 Krl 15,17-22 17. Pekachiasz: 2 Krl 15,23-26 18. Pekach: 2 Krl 15,27-30a.31
10. Jotam: 2 Krl 15,32-35a.36.38 11. Achaz: 2 Krl 16,1-2*.3a.5.7. 8-9.19-20	
	19. Ozesasz: 2 Krl 17,1-6.21-23a* Niewola asyryjska 722/21
12. Ezechiasz: 2 Krl 18,1-3a.7b 13*.14-15;20,20-21 13. Manasses: 2 Krl 21-2a.17*.18-20.23-26 14. Amon: 2Krl 21,19-20.23-26 15. Jozjasz: 2 Krl 22,1-2a; 23,28-30 16. Jehoachaz /Joachaz/: 2 Krl 23,31-34 17. Jehojakim/Jojakim: 2 Krl 23,36-37; 24,1-2a.5-6 18. Jehojakin/Jojahin: 2 Krl 24,8-12.15. 19. Sedecjasz: 2 Krl 24,18-20b; 25,1-2.4-7 Niewola babilońska: r. 587/6	

[41] G. Henschel, *1.2. Könige*, s. 173, włączył do dzieła DtrH przy Jehoramie/Joramie z Judy dodatkowo także te wiersze w nawiasie.

A zatem wg oceny DtrH instytucja króla – człowieka nie zdała egzaminu. Z pośród tak licznego grona przedstawicieli teomonarchii tylko 8 władców z Judy zostało ocenionych pozytywnie, a mianowicie królowie Asa, Jozafat, Joasz, Amazjasz, Azariasz, Jotam, Ezechiasz i Jozjasz. Zaś królowie z Izraela (19) zostali ocenieni wszyscy negatywnie. Ich postępowanie doprowadziło naród izraelski do upadku i niewoli asyryjskiej, podobnie jak i w większości (11) złe postępowanie królów Judy przyczyniło się także do upadku królestwa Judy i niewoli babilońskiej.

ZUSAMMENFASSUNG

Der deuteronomische Historiker(DtrH) und sein Werk in 1-2 Königenbüchern im Licht der modernen biblischen Forschungen

Im Artikel stellt sich Probleme,welche literarische Regeln in Texten 1-2 Kön,die drei Haupteile und drei Hauptredaktoren unterschieden,zuerst bei dem ersten Redaktor d.h. bei dem deuteronomischen Historiker. (DtrH)

Die Regierungszeit der einzelnen Könige wird in der Regel mit festen Wedungen beschrieben,die einen Rahmen für alle weiteren Mitteilungen abgegeben.

Die Einleitung(Proemium) kann bis zu fünf Elemente umfassen:

- Am Anfang steht-jedenfalls in der Zeit der beiden Reiche-eine synchronistische Notiz:Dabei wird der Regierungsantritt eines israelitischen oder judäischen Königes nach dem Regierungsjahr des gleichzeitig herrschenden Nachbarn datiert (z.B. 1 Kön 15,1.9.25)
- An zweiter Stelle folgt-alledings nur bei den judäischen Königen-das Alter beim Regierungsbeginn.
- Drittens wird die Dauer der Herrschaft angegeben.
- Daran schießt sich viertens-jedoch wiederum nur bei den Königen von Juda-der Name der Mutter.
- Das fünfte Element besteht aus einem Urteil über das kultische Verhalten des Königs.

Im Schluß eines solchen Schemas wird auf ausführlichere Quellen verwiesen,eine Bemerkung über den Tod und die Beisetzung angeschlossen und endlich der Nachfolger erwähnt.